

ANNA SKRZYŃSKA

Institut Architektury Krajobrazu
Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki

KRAJOBRAZY FORTYFIKACYJNE JAKO OBSZARY ZRÓWNOWAŻONEJ TURYSTYKI AKTYWNEJ

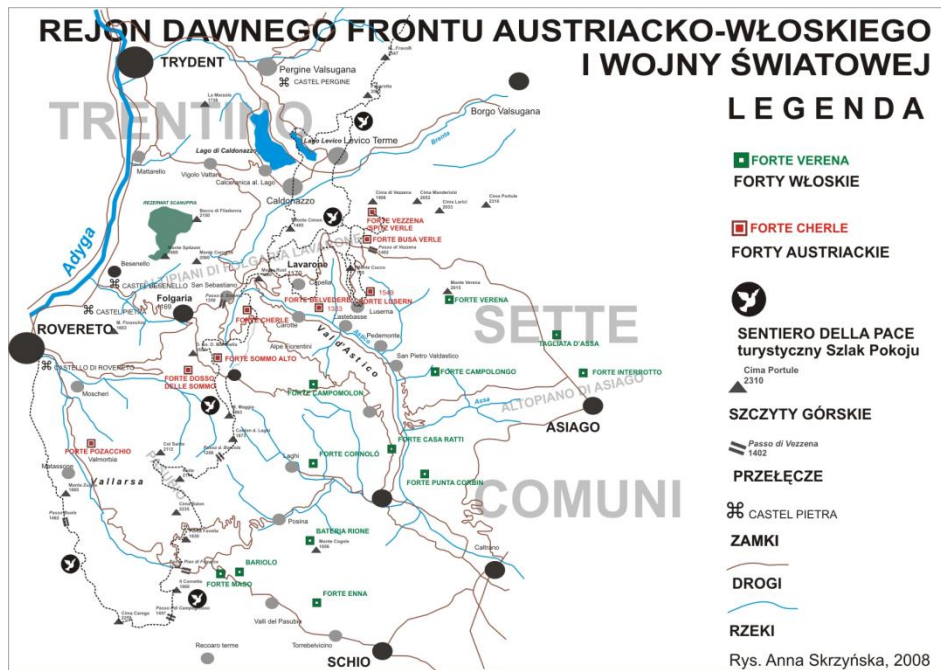
Streszczenie. Zgodnie z Europejską Konwencją Krajobrazową krajobraz odzwierciedla kondycję środowiska i jest niebagatelnym składnikiem jakości życia współczesnego człowieka. Od percepcji krajobrazów codzienności nie da się uciec, chociaż można poszukiwać pięknych i niezniszczonych krajobrazów uprawiając turystykę. Specyficzną odmianą krajobrazu o niezwykłych cechach wizualnych i znaczeniowych jest krajobraz warowny (za BOGDANOWSKIM 1993), w którym logika funkcjonalna wzajemnych połączeń drogowych, pól ostrzału, linii okopów oraz umocnień ziemnych ma ścisły związek ze współczesnymi walorami widokowymi i turystycznymi. Turystyczne użytkowanie takich obszarów, które zawierają także liczne walory przyrodnicze, wymaga twórczego i nowoczesnego podejścia. Turysta nie może być jedynie bezmyślnym konsumentem walorów krajobrazu, przyczyniając się swoją obecnością do jego degradacji. Artykuł podejmuje tematykę turystyki aktywnej, kształtowanej na podstawie zasad zrównoważonej turystyki i redukcji ekologicznego odcisku stopy, na przykładzie frontu włoskiego I wojny światowej na styku Altipiani di Folgaria Lavarone i Altopiano dei Sette Comuni.

Słowa kluczowe: krajobraz warowny, turystyka aktywna, ekologiczny odcisk stopy, *environmental footprint*

Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) szacuje, że dochody z turystyki osiągnęły w 2006 roku poziom 733 bilionów dolarów amerykańskich (584 bilionów euro), co potwierdza trzeci kolejny rok ich wzrostu w tym sektorze gospodarki światowej. Tym samym, w ciągu trzech lat, udział zysków z turystyki wzrósł z 3% (w 2003 roku) do prawie 30% (w 2006 roku), co pozwala nazwać turystykę jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się i najbardziej dochodowych przemysłów świata (TOURISM... 2007). Turystyka, jak każda inna ludzka działalność, zwłaszcza w skali podróży po całym świecie, odciska swoje piętno na krajobrazach, gdyż są one fizjonomią środowiska, odbiciem jego kondycji oraz obrazem społeczeństwa (porównaj definicję krajobrazu według BOGDANOWSKIEGO i IN. 1973 oraz KOSTROWICKIEGO 1992). Najbardziej

jaskrawym przykładem możliwego negatywnego wpływu intensywności ruchu turystycznego na stan cennych krajobrazów są konflikty użytkowania w parkach narodowych, obszarach krajobrazu chronionego czy krajobrazach zabytkowych (DRDÁCKÝ i IN. 2005).

Alpejski krajobraz warowny – w tym także front włoski I wojny światowej – cechuje się wyraźnymi walorami krajobrazowymi, zarówno w aspekcie naturalnym, jak i kulturowym. Formacje skalne alpejskich szczytów, klimat i górska przyroda koezystują z umocnieniami wznoszonymi wzdłuż granicy habsbursko-włoskiej od lat sześćdziesiątych XIX wieku po lata bezpośrednio poprzedzające przystąpienie Włoch do wojny w 1915 roku. Zapis Wielkiej Wojny w krajobrazie Dolomitów obejmuje system umocnień, w którego skład wchodzi: pojedyncze dzieła (forty austriackie i włoskie, schrony, punkty obserwacyjne), fortyfikacje polowe (kawerny i linie okopów) wykowane w skałach oraz drogi fortecne, cmentarze wojskowe i pola bitewne, które są szczególnie tragicznymi śladami walk kampanii włoskiej, zwłaszcza wiosennej ofensywy w 1916 roku.

Rys. 1. Rejon dawnego frontu austriacko-włoskiego w rejonie Trydentu (rys. A. Skrzyńska 2008)

Fig. 1. Former Austro-Hungarian-Italian front of the Great War near Trento (drawing A. Skrzyńska 2008)

Rejon ten jest intensywnie użytkowany turystycznie i działają tu największe włoskie stacje narciarskie. Na tym terenie znajdują się liczne słynne miejscowości i regiony, np. Adamello (ze śladami i muzeum tzw. Guerra Bianca w okolicach Passo Tonale), Val di Sole, Dolomiti di Brenta, Val di Fiemme, Cortina d'Ampezzo. Cały obszar Alp, w tym

także i Dolomity, jest miejscem uprawiania wycieczkowej turystyki górskiej i wspinaczkowej. Tymczasem turystyka kulturowa, związana z treściami historycznymi w całej Europie, zaczyna nabierać znaczenia. Jako przykład można podać działalność Europejskiego Instytutu Szlaków Kulturowych (The European Institute of Cultural Routes) z jego promocją transeuropejskich szlaków tematycznych. W przypadku włoskich Alp możliwość rozwoju turystyki, opartej na poznawaniu zasobów historycznych i kulturowych krajobrazu, jest szansą rozwoju, zwłaszcza dla mniej znanych miejscowości leżących na uboczu tradycyjnych ośrodków wypoczynkowych z bogatą infrastrukturą wyciągów narciarskich. Przez takie miejscowości prowadzą znakowane szlaki turystyki kulturowej, związanej z frontem alpejskim I wojny światowej, takie jak Sentiero della Pace czy szlak Grande Guerra.

Rys. 2. Widok na przełęcz Vezzena i w kierunku Sette Comuni (fot. A. Skrzyńska 2007)
Fig. 2. View on the Vezzena Pass and towards Sette Comuni (photo by A. Skrzyńska 2007)

Mniejsze ośrodki, bardziej kameralne – z okolic Folgarii czy Asiago – gdzie góry i ceny pobytów są nieco niższe, wyraźniej eksponują swoją historię. Tutaj jest rozwijana alternatywna dla narciarstwa zjazdowego oferta sportów i rozrywek, obejmująca narciarstwo turowe i biegowe (Skitour dei Forti), rakiety śnieżne, spacerzy nordic-walking (latem i zimą) oraz turystykę rowerową (pętla Fortezze Bike-Tour). Specjalne miejsce zajmuje turystyka wycieczkowa kulturowa. Ciekawym miejscem jest Lusern: enklawa etniczna języka zymbryjskiego z austriackim fortem. Ochronie i zrównoważonemu udostępnianiu krajobrazów warownych w regionie Altipiani mają służyć rozpoczęte projekty: Ecomuseo Grande Guerra Prealpi Vincentine oraz Fortezze dell’Imperatore. W okolicach Adamello powołano park kulturowy Guerra Bianca (CERUTI i TROTTI 2003).

Można postawić sobie pytanie: czy takie odmiany turystyki kulturowej mieszczą się w definicji turystyki zrównoważonej? W jaki sposób można to przebadać?

Pojęcie turystyki zrównoważonej (*sustainable tourism*) zdefiniowała światowa konferencja na temat zrównoważonej turystyki w 1995 roku, na hiszpańskiej wyspie Lanzarote.

Turystyka zrównoważona ma korzystać z umiarem z zasobów naturalnych i jednocześnie zapewniać korzyść obszarom i regionom przyjmującym turystów (szerzej na ten temat: BOHDANOWICZ i BOHDANOWICZ 2006). Drugim nurtem jest ekoturystyka, która odznacza się nastawieniem na poznanie walorów przyrodniczych i poprawę bytu lokalnej społeczności, z mniejszym naciskiem na zwiększanie zysków.

Aby dokonać pomiarów skutków (w domyśle: szkód) działalności człowieka w środowisku przyrodniczym (OLSZEWSKI 2007), opracowano tzw. metodę „ekologicznego odcisku stopy” (*environmental footprint* – EF). Wyczerpania te wskazują na to, że ludzkość szybciej konsumuje zasoby przyrodnicze niż są one w stanie się odnawiać. Wskaźnik ten jest używany także do pomiarów skutków uprawiania turystyki na konkretnych obszarach (HUNTER i SHAW 2007). Taki pomiar bierze pod uwagę wszystkie obciążenia dla środowiska i przekłada je na liczbę zużywanych globalnych hektarów, pokazując, jaki obszar jest wykorzystywany do zaspokojenia naszych potrzeb. Liczba ta wynika z obliczeń wykonanych z danych statystycznych, dotyczących ilości wyprodukowanych śmieci, używanych środków transportu, zużycia wody i energii, szkodliwych substancji emitowanych w powietrze, ścieków a także innych mierzalnych śladów bytności ludzkiej w przyrodzie.

Rys. 3. Fort Belvedere-Gschwendt oraz Alpe Fiorentini i Frotte z włoskim fortem Campomolon (fot. A. Skrzyńska 2007)

Fig. 3. View on the Fort Belvedere-Gschwendt and settlements Alpe Fiorentini and Frotte and Italian Fort Campomolon (photo by A. Skrzyńska 2007)

Przeciętny turysta na wakacjach konsumuje więcej niż zwykle, dlatego sądzi się, że turystyka przyczynia się do zwiększania ekologicznego odcisku stopy. Jednak przykła-

dowa analiza ruchu turystycznego, przeprowadzona metodą *environmental footprint*, z włoskiego regionu Val di Merse (PATTERSON i IN. 2007) sugeruje, że zależność ta głównie dotyczy turystyki tzw. „niebieskiej” (sun, sand, sleep) oraz masowej. Przeprowadzone przez autorów analizy danych liczbowych wskazują na to, że eko- lub agroturystyka może mieć zbliżoną wartość EF do codziennej konsumpcji dóbr przez statystycznego mieszkańca badanego regionu.

Badania Adventure Travel Trade Association (ATTA) – amerykańskiej organizacji zajmującej się organizacją, wspieraniem i promocją turystyki przygodowej – prowadzone wspólnie z firmami konsultingowymi w USA, dotyczące tej gałęzi turystyki, wskazują na stały wzrost liczby turystów aktywnych. Poszerza się także ich profil wiekowy, obejmując coraz częściej studentów podróżujących w trakcie roku wolnego między ukończeniem szkoły a podjęciem studiów oraz całe rodziny z dziećmi. W szerokim kontekście wzrostu zainteresowania turystyką kulturową i przygodową notuje się tendencję do redukcyjnego podejścia do własnych potrzeb, co w uprawianiu turystyki przejawia się ograniczaniem nakładów i pozostawianych po sobie śladów do minimum, przy maksimum doznań, przeżyć i wrażeń. Wzrost popularności aktywnej turystyki kulturowej potwierdzają w skali mikro statystyki z Małopolskich Dni Dziedzictwa, prowadzone przez Małopolski Instytut Kultury w Krakowie (dane z wywiadu z koordynatorką projektu).

Rys. 4. Ruiny fortu Vezzena zwanego „okiem Altipiani” (fot. A. Skrzyńska 2007)

Fig. 4. Ruins of fort Vezzena called “the Eye of Altipiani” (photo by A. Skrzyńska 2007)

Forteczna zrównoważona turystyka kulturowa znajduje swoje miejsce, obok turystyki wolontarystycznej, w nurcie współczesnej turystyki alternatywnej (AABO 2006),

rozumianej jako podróżowanie poza utartymi szlakami w poszukiwaniu ducha miejsca i odkrywania miejsc nieznanych. Wszystkie projekty związane z warowną przeszłością regionu Altipiani powstały z chęci promocji odrębności i zachowania żywej pamięci o zdarzeniach historycznych. Projekt Fortezze dell'Imperatore, będący połączoną ofertą pięciu organizacji turystycznych z pięciu sąsiadujących ze sobą gmin bogatych w fortyfikacyjne relikty, nazywa to wręcz „nawigowaniem w morzu historii”.

Turystyka kulturowa w regionie Altipiani wykorzystuje istniejącą infrastrukturę, korzystając z noclegowej bazy agroturystycznej. Ponadto, w promocji i organizacji łączą siły kilku organizacji turystycznych i aktywność wolontariuszy. Jest zachętą do konsumpcji produktów lokalnych, korzystania z publicznego transportu (połączenia autobusowe) i poruszania się na rowerze. Nie powoduje powstania infrastruktury, ingerującej wizualnie w krajobraz, gdyż narciarstwo turystyczne i biegowe czy wędrowki na rakietach śnieżnych nie potrzebują kolejnych wyciągów. Na tym polega jej ekstensywność przy bogatej ofercie niezwyklej wrażeń, płynących z fascynującej dziwności i tajemniczości XIX-wiecznych fortyfikacji w krajobrazie.

Podsumowując, aktywna turystyka forteczna może mieścić się z powodzeniem w nurcie nowoczesnej turystyki zrównoważonej. Jeżeli zgromadzi się także odpowiednią ilość danych statystycznych i socjologicznych, będzie możliwe przeprowadzenie analizy wpływu tej odmiany turystyki na środowisko i krajobraz za pomocą metodologii *environmental footprint*. Takie badanie z pewnością przyczyniłoby się do zwiększenia jej popularności, a zwłaszcza dostrzeżenia jej wartości w krajach, gdzie, jak np. w Polsce, nie może się doczekać szerokiego uznania i poparcia ze strony oficjalnych organizacji turystycznych czy władz lokalnych i regionalnych.

Rys. 5. Widok ze szczytu Vezzena w stronę Trydentu – na jezioro Caldonazzo (fot. A. Skrzyńska 2007)

Fig. 5. View towards Trento, on the Caldonazzo lake (photo by A. Skrzyńska 2007)

Literatura

- AABO D., 2006. Sustainable tourism realities: A case for adventure service tourism. Praca dyplomowa. School for International training in Battleboro, Vermont, USA [http://www.xolaconsulting.com/Aabo_David_Adventure_Service_Tourism.pdf; 2008].
- ACERBI E., MALTAURO M., GATTERA C., POVOLO A., 1994. Guida ai Forti Italiani e Austriaci degli Altipiani. Itinerari e Storia. Gino Rossato Editor, Valdagno.
- BOGDANOWSKI J., 1993. Krajobraz warowny XIX/XX wieku: dzieje i rewolucja. Wyd. Politechniki Krakowskiej, Kraków.
- BOGDANOWSKI J., ŁUCZYŃSKA-BRUZDA M., NOVÁK Z., 1973. Architektura krajobrazu. PWN, Kraków.
- BOHDANOWICZ J., BOHDANOWICZ P., 2006. Stymulatory ekonomiczne i prawne polityki ekorozwoju dla turystyki. W: Problemy badawcze i metodologiczne politologii w Polsce. Red. M.J. Malinowski. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk: 456-472.
- CERUTI J., TROTTI A., 2003. Parco Culturale Integrato „La Guerra Bianca: le sue genti, il suo territorio” [<http://www.museoguerrabianca.it>; 2008].
- CHARTER for sustainable tourism [<http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/charter.html>; 2008].
- DRDÁČKÝ M., DRDÁČKÝ T., CREIGHTON D., 2005. Impacts and risks generated by large visitor numbers (DRAFT). Program PICTURE: Pro-active management of the Impact of Cultural Tourism upon Urban Resources and Economies [http://www.culture-routes.lu/picture/IMG/pdf/222_long_en.pdf; 24.04.2008].
- HUNTER C., SHAW J., 2007. The ecological footprint as a key indicator of sustainable tourism. *Tour. Manag.* 28: 46-57.
- KOSTROWICKI A.S., 1992. System „Człowiek-środowisko” w świetle teorii ocen. *Pr. Geogr.* 159.
- OLSZEWSKI M., 2007. Ślad wandal na ziemi. *Tyg. Powsz.* 51-52: 38-39.
- PATTERSON T.M., NICCOLUCCI V., BASTIANONI S., 2007. Beyond “more is better”: ecological footprint accounting for tourism and consumption in Val di Merse, Italy. *Ecol. Econ.* 62: 747-756.
- ROBINSON M., PICKARD D., 2006. *Tourism, Culture and Sustainable Development*. UNESCO Publishing, Paris.
- SCHNEIDER P., HEYNIGER C., 2006-2007. Adventure Travel Industry Research Round-Up. Xola Consulting, Sante Fe, New Mexico. [<http://www.xolaconsulting.com>; 2008].
- TOURISM Highlights. 2007. Report UNWTO, Madrid.

FORTIFIED LANDSCAPES AS AREAS OF SUSTAINABLE ACTIVE TOURISM

Summary. According to the European Landscape Convention landscape is an image reflecting the state of the environment and is an inevitable component of human life quality. There is no escape from the perception of ordinary landscape; however, tourism may be the way to seek untouched landscapes of outstanding beauty. Fortified landscape (see: BOGDANOWSKI 1993) is a special kind of landscape with all its visual and historic meaning features. Its combat features such as fields of fire, lines of trenches and military roads are directly linked with the landscape morphology and its contemporary tourist attractiveness of picturesque setting. There is a growing need for a modern and ecologic approach towards tourism in such regions for the tourist may no longer be only a consumer of the landscape beauty contributing to landscape degradation. The article deals with the sustainable active tourism in connection with reduction of ecological foot-

print in the areas of former Italian front of the Great War in Altipiani di Folgaria Lavarone and Altopiano dei Sette Comuni.

Key words: fortified landscape, active tourism, environmental footprint

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Anna Skrzyńska, Instytut Architektury Krajobrazu, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, ul. Warszawska 24, 31-155 Kraków, Poland, e-mail: anna.skrzynska@gazeta.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

9.12.2008

Do cytowania – For citation:

*Skrzyńska A., 2009. Krajobrazy fortyfikacyjne jako obszary zrównoważonej turystyki aktywnej. *Nauka Przyr. Technol.* 3, 1, #56.*